

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Sentencing in the Netherlands. Taking risk-related offender characteristics into account

Wingerden, S.G.C. van

Citation

Wingerden, S. G. C. van. (2014, September 25). *Sentencing in the Netherlands. Taking risk-related offender characteristics into account*. Meijers-reeks. Eleven International Publishing, Den Haag. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/28918>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/28918>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/28918> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Wingerden, Sigrid Geralde Clara van

Title: Sentencing in the Netherlands : taking risk-related offender characteristics into account

Issue Date: 2014-09-25

Samenvatting en algemene discussie

STRAFTOEMETING IN NEDERLAND. REKENING HOUDEN MET RISICO-GERELATEERDE DADERKENMERKEN

SAMENVATTING

Introductie

Dit onderzoek gaat over de beslissingen van rechters over de op te leggen sanctie. Deze straftoematingsbeslissing van de rechter is – behoudens hoger beroep – niet alleen het sluitstuk, maar misschien ook wel de belangrijkste beslissing van het hele strafproces. Hier wordt immers besloten welke consequenties het delict voor de dader heeft. Bovendien beoordeelt de samenleving het functioneren van de rechterlijke macht ook in hoge mate op basis van de opgelegde straffen (De Roos, 2000). Straftoemeting is daarmee niet alleen relevant vanwege de impact die een sanctie op de dader heeft, het is ook een belangrijke pijler voor de legitimiteit van het hele straf(proces)recht. Desalniettemin is er nog veel onbekend over de wijze waarop rechters de straf toemeten: welke factoren weegt hij mee? Waarom? En in hoeverre hangen de effecten van die factoren onderling samen, waardoor indirecte of intermediaire effecten op de straftoemeting kunnen bestaan? Door in te gaan op deze vragen beoogt deze studie de kennis over de rechterlijke straftoematingsbeslissingen te verbeteren. Speciale aandacht gaat uit naar de effecten van risico-gerelateerde kenmerken en sociale omstandigheden van de dader.

De resultaten van het onderzoek zijn hieronder samengevat. Daarna bespreek ik de belangrijkste bevindingen met betrekking tot *risk-based sentencing*, een kenmerk van risicojustitie. Ook bespreek ik theoretische en praktische implicaties van mijn onderzoek. Ik sluit af met enkele methodologische overwegingen en suggesties voor toekomstig onderzoek.

De effecten van daderkenmerken en de intermediaire effecten van risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader

Hoofdstuk 2 gaat in op de eerste onderzoeksvraag: *in hoeverre zijn de effecten op de straftoemeting van de demografische kenmerken van de dader gemedieerd door*

zijn risico-gerelateerde sociale omstandigheden? Met de *focal concerns*-benadering (Steffensmeier & Demuth, 2000; Steffensmeier, Kramer, & Ulmer, 1995; Steffensmeier, Ulmer, & Kramer, 1998) als het belangrijkste theoretische raamwerk in straftoemetingsonderzoek worden dadertekenen geacht de straftoemeting te beïnvloeden omdat de rechter ze – bewust of onbewust – gebruikt om de verwijtbaarheid en gevaarlijkheid van de dader in te schatten.

De *focal concerns*-benadering maakt echter niet duidelijk welke factoren dan precies een rol spelen bij het bepalen van de verwijtbaarheid en gevaarlijkheid van de dader, noch hoe die factoren dan een rol spelen. Op dit punt kan een grote stap gezet worden door het *focal concerns*-benadering te koppelen aan voorspellers van daderschap. Eerder onderzoek naar daderschap toont aan welke sociale omstandigheden van de dader zijn recidiverisico verhogen. Voorbeelden zijn dakloosheid (Lee, Tyler & Wright, 2010), verstoorde familie relaties (Sampson, 1987), lage sociaal-economische status (Farrington, 2007), laag opleidingsniveau (Makarios, Steiner & Travis III, 2010), werkloosheid (Haynie, Weiss & Piquero, 2008; Van der Geest, Bijleveld & Blokland, 2011) en 'foute' vrienden (Akers, 2009; Sampson & Laub, 1993; Sutherland, 1947; Warr, 1998). Ik zet deze stap, die tot nu toe in straftoemetingsonderzoek ontbreekt, door te onderzoeken in hoeverre deze risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader als belangrijke mediators functioneren in de relatie tussen demografische dadertekenen en de straftoemeting. Door de effecten van de sociale omstandigheden van de dader niet als controlevariabelen, maar als mediators in de modellen op te nemen, volg ik de aanwijzingen van Ulmer (2012) en Baumer (2013) dat onderzoek naar indirecte of mediërende effecten nodig is om de traditionele benadering van straftoemetingsonderzoek te verbeteren.

Uit mijn onderzoek blijkt dat het geslacht, de leeftijd en het geboorteland van de dader samenhangen met de opgelegde straf, in de zin dat vrouwen en jonge daders lichter gestraft worden, terwijl daders die in het buitenland wonen zwaarder gestraft worden. Als gedetailleerde sociale omstandigheden van de dader aan het model worden toegevoegd, zwakken de effecten van geslacht en geboorteland af, maar blijven verschillen tussen mannen en vrouwen wel bestaan. Leeftijdseffecten worden helemaal niet significant gemedieerd door sociale omstandigheden van de dader. Hieruit blijkt dat hoewel risico-gerelateerde sociale omstandigheden van daders belangrijke straftoemetingsfactoren zijn, zij de effecten van demografische dadertekenen niet helemaal kunnen verklaren. Dus ook al hebben rechters kennis van sociale omstandigheden van de dader die indicatoren zijn voor het recidiverisico, rechters laten zich toch beïnvloeden door stereotype attributies op grond van geslacht, leeftijd en geboorteland van de dader. Mogelijk komt dit doordat rechters weliswaar veel informatie over de dader hebben, maar dat zij nog altijd beperkt zijn in de beschikbare tijd. Tijdsdruk kan ervoor zorgen dat de beschikbare informatie over de verwijtbaarheid en gevaarlijkheid van de dader alsnog vervangen wordt door bestaande stereotypen en vooroordelen over de dader.

Effecten van gestructureerde, op risico gebaseerde voorlichtingsrapporten op de straftoemeting

Hoofdstuk 3 gaat in op de tweede onderzoeksvraag: *in hoeverre versterkt een gestructureerd, op risico gebaseerd voorlichtingsrapport risico-gerichte straftoemeting?* De nadruk ligt hier niet op de effecten van demografische kenmerken en risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader, zoals in Hoofdstuk 2, maar op de effecten van het recidiverisico van de dader zoals dit aan de rechter wordt voorgelegd door middel van het voorlichtingsrapport. Door de rol van voorlichtingsrapporten te onderzoeken, snijd ik een ander onderwerp aan dat relevant is voor de straftoemeting, maar dat tot nog toe nauwelijks onderzocht is.

Volgens de benaderingswijze van de *new penology* (Feeley & Simon, 1992, 1994) wordt criminaliteit beschouwd als een risico als ieder ander, dat ge-managed kan worden. Om dat efficient te doen worden de schaarse beschikbare middelen ingezet om hoog-risico-daders onder controle te houden en – de keerzijde van de munt – om laag-risico-daders van de gevangenis weg te leiden. Het risico-instrument RISC is een schoolvoorbeeld van de opkomst van risico-inschatting in de Nederlandse strafrechtspraktijk, omdat het dient als de basis van het voorlichtingsrapport. In RISC-voorlichtingsrapporten worden de risico's van de dader op verschillende levensgebieden narratief uiteengezet. In de conclusie staat of de dader een laag, gemiddeld of hoog recidiverisico heeft. Hierdoor wordt de dader 'geframed' als een zeker risico voor de maatschappij.

Ik onderzoek of een RISC-voorlichtingsrapport actuariële straftoemeting (*risk based sentencing*) versterkt: hebben hoog-risico-daders met een RISC-voorlichtingsrapport inderdaad een grotere kans om veroordeeld te worden tot 'controleerende' straftypen (gevangenisstraf of voorwaardelijke straffen met bijzondere voorwaarden) en een kleinere kans om veroordeeld te worden tot 'afwendende' straffen (taakstraf, voorwaardelijke straffen) dan hoog-risico-daders zonder zo'n rapport? Ik verwacht voor laag-risico-daders tegenovergestelde effecten. Om de straftoemeting van daders met een RISC-voorlichtingsrapport te vergelijken met die van vergelijkbare daders zonder zo'n rapport gebruik ik uitvoerige matching-technieken (*propensity score matching* gecombineerd met een matching op negen dader- en delictkenmerken). Met deze techniek geef ik gehoor aan Baumers (2013) oproep om alternatieve methoden toe te passen om straftoemetingsfactoren te identificeren (zie ook Ulmer, 2012).

De resultaten laten zien dat een voorlichtingsrapport dat gebaseerd is op een gestructureerd, klinisch risicotaxatie-instrument – een kenmerk van het risicomangement van de *new penology* – niet leidt tot meer *risk based* straftoemeting. Er is voor hoog-risico-daders geen grotere kans om tot 'controleerende' straffen veroordeeld te worden, noch een kleinere kans om tot 'afwendende' straffen veroordeeld te worden. In plaats daarvan hangt een gestructureerd, op risico gebaseerd voorlichtingsrapport over de criminogene factoren in het

leven van de delinquent samen met minder 'controleerende' en meer 'afwendende' straffen, ongeacht het recidiverisico van de delinquent.

Wellicht beschouwen rechters de sociale omstandigheden van de dader die gestructureerd in het voorlichtingsrapport worden weergegeven niet als strafverzwarende omstandigheden, op grond waarvan de maatschappij beschermd moet worden door middel van 'controleerende' straffen, maar als strafverzachende omstandigheden, die mogelijkheden voor de resocialisatie van de dader aanduiden (see Mathiesen, 1998; Moerings, 2003). Verschillen in de straftoemeting voor delinquenten met en zonder een RISC-voorlichtingsrapport zou dan verklaard kunnen worden door een informatie-effect, in de zin dat rechters die minder zicht hebben op de sociale omstandigheden van de dader, deze ook niet mee kunnen laten wegen als strafverzachende omstandigheden. Nu risicofactoren als strafverzachende omstandigheden worden beschouwd, lijkt eerder het *penal welfarism* dan de *new penology* dominant in de Nederlandse straftoemetingspraktijk. Dit sluit aan bij Field en Nelkens (2010) bevindingen dat gedachten van het oude *penal welfarism* niet vervangen zijn door die van de *new penology*, maar dat zij er verstrengeld mee zijn geraakt, wat leidt tot een nieuw, complex en tegenstrijdig geheel (zie ook Hannah-Moffat, 2005; Wandall, 2010).

Opvattingen van rechters over het recidiverisico als straftoemetingsfactor

Hoofdstuk 4 gaat in op de derde onderzoeksvraag: *Hoe hangt het recidiverisico samen met de straftoemeting volgens rechters?* Het recidiverisico speelt bij uitstek een rol bij utilitaristische doelen ter rechtvaardiging van straf en daardoor ook bij de verenigingsleer die in Nederland dominant geacht wordt te zijn (De Keijser, 2001a; 2001b). In deze verenigingsleer vormt vergelding zowel de grondslag als de bovenmaat van de straf. De straf mag niet zwaarder zijn dan wat de ernst van het delict en de verwijtbaarheid van de dader eisen (Von Hirsch & Ashworth, 2005). Onder die bovenmaat is ruimte voor het nastreven van utilitaristische doeleinden. Om straffen die opgelegd worden met het oog op incapacitatie of resocialisatie van de dader te rechtvaardigen is zijn recidiverisico van groot belang. Desalniettemin is de rol van het recidiverisico tot nu toe nauwelijks bestudeerd in empirisch straftoemetingsonderzoek.

Anders dan in de voorgaande hoofdstukken gebruik ik in Hoofdstuk 4 kwalitatieve onderzoeksmethoden om de rol van het recidiverisico bij de straftoemeting te onderzoeken. Vijftien rechters zijn geïnterviewd. Deze onderzoeksmethode vormt een waardevolle aanvulling op de kwantitatieve methoden uit de voorgaande hoofdstukken. De interviews verschaffen inzicht in de beweegredenen van rechters om voor een bepaalde sanctie te kiezen, juist ook met betrekking tot factoren die niet goed in kwantitatief straftoemetingsonderzoek te vatten zijn, zoals de *overtuiging* van de rechter over het recidive-

risico van de dader. Bovendien kunnen met behulp van interviews *motieven* van rechters om bepaalde factoren mee te wegen aan het licht gebracht worden.

De resultaten wijzen erop dat rechters bij de straftoematingsbeslissing veel waarde hechten aan het recidiverisico van de dader, maar dat zij niet blind varen op het recidiverisico zoals dat door de reclassering in het voorlichtingsrapport genoemd wordt; zij maken hun eigen inschatting, gebaseerd op de informatie uit het voorlichtingsrapport over de criminogene omstandigheden van de dader en op informatie uit de justitiële documentatie over eerdere veroordelingen. Daarnaast geven alle rechters aan dat het recidiverisico een belangrijke factor is bij hun straftoematingsbeslissing, vooral bij de beslissing over het straftype. Daders met een hoog recidiverisico hebben niet per definitie een grotere kans op gevangenisstraf, maar wel op voorwaardelijke straffen met gedragsinterventies als bijzondere voorwaarden: aan deze daders dient immers 'gesleuteld' te worden. Dat betekent ook dat daders met een laag recidiverisico in principe geen voorwaardelijke straffen met bijzondere voorwaarden opgelegd krijgen, want ook zonder interventies blijven zij waarschijnlijk wel op het rechte pad.

De interviews tonen verder aan dat rechters hoog-risico-daders nooit op voorhand afschrijven: rechters zijn altijd op zoek naar aanknopingspunten dat de dader zijn leven gebeterd heeft of wil beteren. Overeenkomstig de bevindingen in het voorgaande hoofdstuk duidt dit op een straftoematingspraktijk die meer gekenmerkt wordt door de resocialisatiegedachte van het *penal welfarism* dan door de risicobeheersingsgedachte van de *new penology*. Echter, rechters merken op dat sommige daders kansen die zij bij eerder opgelegde sancties kregen niet gegrepen hebben. Eerdere straffen, met hun stijgende sanctielijn, spelen hier een belangrijke rol. Als rechters menen dat de dader genoeg kansen heeft gehad, die hij niet gegrepen heeft, dan is resocialisatie geen strafdoel meer, maar voeren vergelding en speciale preventie door beveiliging van de maatschappij de boventoon. Deze praktijk sluit aan bij de constatering van Hannah-Moffat (2005) dat de *new penology* de oude strafpraktijk die op *penal welfarism* was gebaseerd niet vervangen heeft, maar dat de op risico georiënteerde strategieën hybride en flexibel van aard zijn, waardoor zij verschillende strafpraktijken gelijktijdig kunnen ondersteunen.

Factoren die een rol spelen bij de bestrafing van moord en doodslag

Hoewel de voorgaande hoofdstukken het bereik van straftoematingsonderzoek vergroot hebben door niet eerder onderzochte aspecten met betrekking tot het recidiverisico van de dader te bestuderen, blijven sommige vragen over straftoematingsfactoren nog altijd onbeantwoord. Hoofdstuk 5 gaat in op sommige van deze resterende, niet eerder onderzochte onderwerpen, zoals de rol die slachtofferkenmerken, slachtoffer-dader-interacties, delictkenmerken (*locus delicti*, *modus operandi*) en de strafeis van het Openbaar Ministerie spelen

bij de straftoemeting. De Nederlandse Databank Moord- en Doodslag (N=1,911) bevat gedetailleerde informatie over deze onderwerpen en verschaft zo een unieke mogelijkheid om deze factoren en interacties die nog nauwelijks onderzocht zijn te bestuderen. Dit hoofdstuk richt zich op de vierde onderzoeksvraag: *in hoeverre hangen delict-, dader-, slachtoffer- en proceskenmerken samen met de straftoemeting van moord en doodslag?* Door het onderzoek te richten op moord en doodslag wordt nog een gat in de bestaande straftoemingsliteratuur gedicht, aangezien maar heel weinig studies zich op deze 'ultieme' delicten richtten (Auerhahn, 2007b), ook al spelen de sancties voor moord en doodslag zo'n belangrijke rol in de publieke opinie en onvrede over de straftoemeting in het algemeen.

Ik toets zeven hypotheses over de straftoemeting bij moord en doodslag (zie Tabel 5.4). De resultaten tonen aan dat de ernst van het delict samenhangt met de straf: hoe ernstiger het delict, hoe zwaarder de straf. Als ook de maatregelen van de terbeschikkingstelling (Tbs) wordt opgelegd is de duur van de gevangenisstraf korter. Ten tweede hangen eerdere veroordelingen niet samen met de opgelegde straffen, maar eerdere gevangenisstraffen hangen wel significant en sterk samen met zwaardere straffen. Ten derde, voor wat betreft de daderkenmerken, hangen geslacht, leeftijd en geboorteland samen met de straftoemeting. Vrouwen krijgen significant kortere gevangenisstraffen dan mannen en daders van buiten Europa krijgen significant langere straffen dan daders die in Nederland geboren zijn. Hele jonge en hele oude daders krijgen ook lichtere straffen. Ten vierde, met betrekking tot slachtofferkenmerken, tonen de resultaten aan dat de straffen zwaarder zijn voor moord en doodslag op slachtoffers die vrouw zijn, in Nederland zijn geboren en heel jong of heel oud zijn. Bovendien, overeenkomstig de vijfde hypothese, interacteren dader- en slachtofferkenmerken, met extra zware straffen voor mannelijke daders die vrouwen vermoorden en voor daders die in het buitenland geboren wiens slachtoffers in Nederland zijn geboren. Ten zesde, de omstandigheden van het delict, zoals de *locus delicti*, *modus operandi* en het type delict, hangen ook samen met de straftoemeting. Moord en doodslag in de publieke ruimte hangt samen met langere gevangenisstraffen dan moord en doodslag in de privé sfeer. Wapengebruik hangt samen met extra zware straffen en moord en doodslag buiten de familiesfeer worden het zwaarst bestraft, vooral als ze gepleegd zijn tijdens een overval of als er ook seksuele delicten zijn gepleegd. In het algemeen geldt dat delictomstandigheden die duiden op meer gevaar en dreiging voor de maatschappij tot langere gevangenisstraffen leiden. Ten slotte hangt de strafeis van het Openbaar Ministerie sterk samen met de opgelegde straf – ook al is de opgelegde straf wat lichter dan de strafeis.

In het algemeen wijzen mijn bevindingen erop dat factoren die nauwelijks eerder bestudeerd zijn, zoals delictomstandigheden (*locus delicti* en *modus operandi*), slachtofferkenmerken en de strafeis de verschillen in straftoemeting helpen te verklaren. Om verschillen in straftoemeting beter te verklaren dient

toekomstig onderzoek daarom deze factoren die zelden onderzocht zijn ook te omvatten.

Waarom straftoemetingsonderzoek alternatieve, completere metingen van de sanctiezwaarte moet overwegen

Hoofdstuk 6 richt zich op de vijfde onderzoeksvraag: *in hoeverre moeten we onze kennis over dadenkenmerken als straftoemetingsfactoren herzien als de reikwijdte van het onderzoek wordt uitgebreid naar het gehele sanctiepakket?* Straftoemetingsonderzoek richt zich vaak alleen op de onvoorwaardelijke gevangenisstraf en doet daarmee onvoldoende recht aan de straftoemetingspraktijk, waarin vele sanctietypen en –modaliteiten (voorwaardelijk en onvoorwaardelijk) juist ook gecombineerd worden opgelegd. Combinaties van sancties komen veelvuldig voor: in Nederland werd een dader in 2011 gemiddeld tot 1,4 sanctietypen veroordeeld, voorwaardelijke modaliteiten buiten beschouwing gelaten (Van Rosmalen, Kalidien & De Heer-de Lange, 2012). Bovendien wijst survey-onderzoek naar de gepercipieerde zwaarte van verschillende soorten en hoogten van sancties (de zogenaamde *penal metrics* of *exchange rates*) uit dat andere sanctietypen onder bepaalde voorwaarden zelfs als zwaardere straffen beschouwd worden dan de onvoorwaardelijke gevangenisstraf (e.g. Crouch, 1993; Spelman, 1995). Door niet het gehele sanctiepakket te omvatten heeft eerder kwantitatief onderzoek een incompleet beeld opgeleverd van de straftoemetingspraktijk. Deze bias roept vragen op over de houdbaarheid van de bevindingen van eerder onderzoek: in hoeverre moeten we onze kennis over dadenkenmerken als straftoemetingsfactoren herzien als de reikwijdte van het onderzoek wordt uitgebreid naar een completer en meer realistisch beeld van de opgelegde sancties?

Om deze vraag te beantwoorden vergelijk ik de effecten (de uitkomsten van multivariate regressieanalyses) van dadenkenmerken van een model dat – net als standaard straftoemetingsonderzoek – alleen de onvoorwaardelijke gevangenisstraf omvat met de effecten van een vergelijkbaar model dat ook andere sanctietypen omvat. Mijn bevindingen tonen aan dat de effecten van dadenkenmerken verschillen voor verschillende sanctietypen. Effecten die zij voor de duur van de onvoorwaardelijke gevangenisstraf hebben, zijn bijvoorbeeld bijna spiegelbeeldig aan de effecten die zij voor de voorwaardelijke taakstraf hebben. Dit uitruileffect lijkt ook logisch, omdat een voorwaardelijke taakstraf als een veel lichtere straf wordt beschouwd dan een onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Echter, deze verschillende effecten onderstrepen wel het belang om het bereik van straftoemetingsonderzoek te vergroten door een completere maat voor de sanctiezwaarte te gebruiken. Daders kunnen immers wel eens minder punitief behandeld worden voor wat betreft het sanctietype, maar juist punitiever voor wat betreft het andere sanctietype.

Daarom vergelijk ik ook de effecten van daderkenmerken van het model dat beperkt is tot de onvoorwaardelijke gevangenisstraf met een model dat ook andere sanctietypen en -combinaties omvat in één alomvattende maat voor de sanctiezwaarte. De resultaten tonen aan dat sommige daderkenmerken vergelijkbare effecten hebben in de verschillende modellen. Vrouwen bijvoorbeeld worden in beide modellen (onvoorwaardelijke gevangenisstraf en totale sanctiepakket) lichter bestraft dan mannen. Ook problemen op het gebied van emotioneel welzijn en houding hebben in beide modellen mitigerende effecten. Vergelijkbare strafverzwarende effecten zijn gevonden voor het strafrechtelijk verleden van de dader als volwassene, problemen op het gebied van wonen of financiën, relaties met vrienden en alcoholgebruik. Voor een aantal daderkenmerken maakt het dus niet uit of ook (combinaties met) andere sanctietypen in het onderzoek worden betrokken.

Er zijn echter ook daderkenmerken waarvan de effecten wel verschillen als het gevangenisstraf-model wordt vergeleken met het model met de totale sanctiezwaarte. Strafverzachende effecten voor daders in de leeftijdscategorieën 31-40 en 41-50, of voor daders met problematische familierelaties verdwijnen wanneer ook rekening gehouden wordt met andere sanctietypen en -combinaties, net als de strafverzwarende effecten voor daders die in een niet-Westers land geboren zijn of die minstens drie keer als jeugdige veroordeeld zijn. Andersom waren voor daders die één of twee keer als jeugdige veroordeeld zijn geen significante effecten op de straftoemeting in het gevangenisstraf-model, maar in het model met de totale sanctiezwaarte worden zij zwaarder bestraft dan daders die niet als jeugdige veroordeeld zijn.

Bovendien zijn de effecten van enkele daderkenmerken in het ene model tegenovergesteld aan die in het andere model. Als het onderzoek zich niet beperkt tot onvoorwaardelijke gevangenisstraf, maar uitgebreid wordt naar (combinaties van) andere sancties, worden daders die in een niet-Westers land geboren zijn niet langer zwaarder, maar juist lichter bestraft dan daders die in Nederland geboren zijn.

Wellicht krijgen deze daders langere gevangenisstraffen omdat zij minder snel in aanmerking voor bijvoorbeeld een taakstraf of een voorwaardelijke veroordeling met bijzondere voorwaarden. Doordat zij vaak geen vaste woon- of verblijfplaats in Nederland hebben, kan de reclassering immers niet goed contact met de dader opnemen in verband met de tenuitvoerlegging van de straf. Een dergelijk tegenovergesteld effect is ook gevonden bij daders die problemen hebben op het gebied van opleiding en werk. Daders met een vast baan hebben een kleinere kans om tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf veroordeeld te worden, wellicht omdat rechters niet willen dat deze daders hun baan verliezen. Echter, deze 'arbeidskorting' bij de onvoorwaardelijke gevangenisstraf wordt overgecompenseerd door een punitievere behandeling bij de andere sanctietypen. Daarnaast heeft drugsmisbruik tegenovergestelde effecten, maar dan in de andere richting: waar daders met drugsproblemen lichter gestraft werden in het gevangenisstraf-model, worden zij juist zwaarder

gestraft in het model dat de hele sanctiezwaarte omvat. Dit strafverzwarende effect in het model dat de totale sanctiezwaarte omvat, kan worden toegeschreven aan de ISD-maatregel.

Op basis van deze studie kan daarom geconcludeerd worden, dat er sprake lijkt te zijn van uitruiling van straffen: een minder punitieve benadering bij de ene sanctiesoort, maar een punitievere benadering bij de andere sanctiesoort, met als nettoresultaat weinig verschillen in de totale sanctiemaat. Bevindingen uit eerder straftoemingsonderzoek, dat zich uitsluitend op de onvoorwaardelijke gevangenisstraf richt, dienen daarom met voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Uit dergelijke onderzoek kunnen immers effecten van daderkenmerken blijken, die niet houdbaar zijn als ook (combinaties met) andere sancties in het onderzoek worden betrokken: strafverzachtende of -verhogende effecten verschijnen, verdwenen of sloegen om. Toekomstig straftoemingsonderzoek doet er daarom goed aan nieuwe methoden te ontwikkelen waarin de straftoemingspraktijk beter tot zijn recht komt.

ALGEMENE DISCUSSIE

Rekening houden met de kenmerken en risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader

Recidiverisico en straftoemeting

Ontwikkelingen in de strafrechtspraktijk met betrekking tot de opkomst van risicojustitie (Feeley & Simon, 1992, 1994) – zich onder meer uitend in de introductie van het risicotaxatie-instrument RISC als de basis van het voorlichtingsrapport – hebben mij ertoe aangezet mijn onderzoek op twee samenhangende onderwerpen te richten: de effecten van een op risico gebaseerd voorlichtingsrapport en de effecten van daderkenmerken op de straftoemeting. De introductie van het RISC-voorlichtingsrapport in de Nederlandse strafrechtspraktijk vestigde de aandacht op de vraag in hoeverre rechters rekening houden met risico-gerelateerde informatie over demografische kenmerken en sociale omstandigheden van de dader als zij hun straftoemingsbeslissing nemen. Overeenkomstig het gedachtegoed van de *new penology* (Feeley & Simon, 1992, 1994) verwachtte ik dat de opkomst van risicojustitie de straftoemingspraktijk zou veranderen in een praktijk van *risk-based* straftoemeting, waarin daders met kenmerken en sociale omstandigheden die duiden op een hoog recidiverisico zwaarder bestraft worden dan daders met een laag recidiverisico. Met andere woorden, een praktijk waarin hoog-risico-daders omwille van de bescherming van de maatschappij eerder tot gevangenisstraf worden veroordeeld en tot langere gevangenisstraffen.

Dit huidige onderzoek bouwt voort op eerder onderzoek dat mijn collega's en ik verrichtten (Van Wingerden, Moerings, & Van Wilsem, 2011) over de rol van de RISC-uitkomst (laag, gemiddeld of hoog recidiverisico) bij de straftoe-

meting. Onze resultaten wijzen uit, dat als er gecontroleerd wordt voor vele delict-, proces- en daderkenmerken, daders die volgens de RISC een hoog recidiverisico hebben niet zwaarder gestraft worden dan daders met een laag recidiverisico. Wij concluderen dat, anders dan in de *new penology*, de risico-categorisatie van de RISC geen belangrijke straftoemingsfactor is. Wij vonden dus geen bewijs voor risicojustitie in de Nederlandse straftoemingspraktijk. Het huidige onderzoek gaat dieper in op de rol van het recidiverisico van de dader bij de straftoemeting, waarbij het zich meer richt op de effecten van de risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader en op de effecten van een voorlichtingsrapport dat op het recidiverisico gericht is.

Het belang van het bestuderen van het recidiverisico als straftoemingsfactor

Het is belangrijk om op te merken dat het risico op toekomstige delicten niet verward dient te worden met delicten die in het verleden zijn gepleegd, ook al is het strafblad een sterke voorspeller van toekomstig delictgedrag (zie bijvoorbeeld Wartna, Tollenaar & Bogaerts, 2009). Dit onderscheid is van belang in verband met de reikwijdte van straftoemingsonderzoek. Het strafrechtelijk verleden van de dader is een bekende straftoemingsfactor. Verschillende studies tonen aan dat de straf zwaarder is naarmate het strafblad langer is (bijvoorbeeld Jongman & Schilt, 1976; Kannegieter, 1994; Oomen, 1970; Timmerman & Breembroek, 1985). De effecten van het recidiverisico op de straftoemeting is echter nog nauwelijks onderzocht. Behoudens mijn eerdere studie is het onontgonnen onderzoeksterrein.

Ten tweede dienen het strafrechtelijk verleden van de dader en zijn recidiverisico binnen de morele rechtvaardigingstheorieën voor straf als grondslag voor de straf strikt van elkaar gescheiden te worden. Binnen de vergeldingsgedachte is wat plaats voor het strafrechtelijk verleden van de dader via de *recidivist premium* of de *progressive loss of mitigation* (zie Lee, 2009; Roberts, 1997), maar vanuit het vergeldingsperspectief is er geen rechtvaardiging om het risico op toekomstig delictgedrag in de straf te verdisconteren (Von Hirsch, Ashworth & Roberts, 2009). Het tegenovergestelde geldt voor de utilitaristische benadering: eerdere delicten zijn niet relevant, terwijl het recidiverisico een van de belangrijkste factor is voor het straffen met het oog op incapacitatie of resocialisatie en dit risico rechtvaardigt zwaardere straffen voor hoog-risico- dan voor laag-risico-daders (De Keijser, 2001a). Vanwege de uiteenlopende rollen die het strafrechtelijk verleden en het risico op toekomstig delictgedrag spelen in de verschillende morele rechtvaardigingstheorieën voor straf verdient de onderbelichte rol van het recidiverisico van de dader in de straftoemingspraktijk zeker onderzoeks aandacht.

De gevaren van risk-based straftoemeting

Risk-based straftoemeting, dat zich richt op de selectieve incapacitatie (Mathiesen, 1998) van daders met een hoog recidiverisico, kan weliswaar gerechtvaardigd worden vanuit utilitaristisch perspectief, maar er zijn vele valkuilen.

Strafrechtswetenschappers maken zich zorgen over hoe *risk-based* strafftoemeting het rechtskarakter van het strafrecht verandert vanwege de verschuiving van een reactief systeem naar een proactieve vorm van interventie (Moerings, 2003; Moerings & Van Wingerden, 2007; Van de Bunt & Van Swaaningen, 2004; Van der Woude, 2010). Als iemand gestraft wordt, niet voor wat hij gedaan heeft, maar voor wat hij mogelijk in de toekomst zal doen, wordt het *ultimum re-medium*-beginsel van het rechtssysteem geschonden. Erger nog, hij wordt niet gestraft voor wat *hij* mogelijk zal doen, maar voor wat statistisch verwacht kan worden dat een gemiddelde dader met dezelfde kenmerken zal doen (Blokland & Nieuwbeerta, 2006; Netter, 2007). Bovendien leidt het gebruik van risicotaxaties in het strafrecht tot ongelijkheid, waarbij vooral minderheden en armen het zwaar voor de kiezen krijgen (Tonry, 1987).

Bovenop deze ethische kwesties zijn er ook praktische bezwaren met betrekking tot de slechte betrouwbaarheid van de risicotaxatie-instrumenten (Gottfredson, 1987; Netter, 2007). Deze instrumenten lijken objectiever dan ze zijn, het is onduidelijk welke termijn ze beslaan en ze houden geen rekening met veranderingen in de omgeving van een persoon (Van Koppen, 2008). Hannah-Moffat vat deze gevaren van *risk-based* strafftoemeting samen door te waarschuwen dat de kritiekloze acceptatie van wetenschap en aanverwante risicotaxatie-een eerlijk proces in gevaar brengt, ongelijkheid en discriminatie bewerkstelligt, proportionaliteit en individualiteit ondermijnt en de strafzwaarte opdrijft (Hannah-Moffat, 2013).

Bevindingen met betrekking tot risk-based strafftoemeting

Vanwege de theoretische relevantie van het recidiverisico voor de rechtvaardiging van straffen en vanwege de gevaren van het gebruik van risicotaxatie-instrumenten bij de strafftoemeting, is meer kennis over de rol van het recidiverisico bij de strafftoemeting van groot belang. Deze studie presenteert verschillende bevindingen op dit terrein.

Ten eerste houden rechters bij hun strafftoemetingsbeslissing rekening met de persoon van de dader. Uit alle hoofdstukken waar kwantitatieve onderzoeksmethoden zijn gebruikt, blijkt dat daderkenmerken zoals geslacht, leeftijd en geboorteland significant samenhangen met de strafftoemeting. Uit Hoofdstuk 2 blijkt echter dat de effecten van demografische daderkenmerken niet helemaal verdwijnen wanneer risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader aan het model worden toegevoegd. Rechters houden dus rekening met demografische daderkenmerken, maar om andere redenen dan risicomangement.

Ten tweede tonen mijn resultaten dat de risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader een rol spelen bij de strafftoemeting. Rechters houden rekening met omstandigheden als dakloosheid, werkloosheid of middelengebruik. Risico-gerelateerde omstandigheden hangen echter niet altijd in de verwachte richting met de strafftoemeting samen. Sommige sociale omstandigheden, zoals de houding van de dader ten aanzien van crimineel gedrag,

hangen negatief samen met de straftoemeting: hoe problematischer de houding, hoe lichter de straf. Ook hier lijken rechters de sociale omstandigheden van de dader te gebruiken om maatwerk te leveren bij de straftoemeting, maar niet op een manier dat sociale omstandigheden die duiden op een hoger recidiverisico altijd tot zwaardere straffen leiden.

Verder tonen de bevindingen uit Hoofdstuk 3 aan dat daders die volgens een RISC-voorlichtingsrapport *geframed* worden als hoog-risico-dader niet tot meer 'controleerende' straffen (zoals onvoorwaardelijke gevangenisstraf of voorwaardelijke straffen met bijzondere voorwaarden) worden veroordeeld dan vergelijkbare hoog-risico-daders zonder zo'n rapport. In plaats daarvan lijkt risico-gerelateerde informatie over de dader uit het voorlichtingsrapport strafverlichtend te werken. De introductie van voorlichtingsrapporten die gebaseerd zijn op een risicotaxatie-instrument hebben er dus niet voor geleid dat rechters overgestapt zijn op *risk-based* straftoemeting.

Dit sluit aan bij de bevindingen uit Hoofdstuk 4, waar rechters zeggen dat zij daders niet zwaarder straffen naarmate hun recidiverisico hoger is, maar dat een hoog recidiverisico een indicatie is om een voorwaardelijke straf met bijzondere voorwaarden zoals gedragstherapie op te leggen, omdat zij menen dat er aan de dader 'gesleuteld' moet worden. Daders worden alleen zwaarder gestraft als zij kansen die zij kregen bij eerdere veroordelingen niet gegrepen hebben.

Rechters houden dus in zekere mate rekening met de kenmerken en risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader, maar factoren die op een hoger recidiverisico duiden, hangen niet altijd samen met zwaardere straffen. Hoewel kenmerken van Garlands (2001) risicomaatschappij en Feeley en Simons (1992;1994) risicojustitie ook in de Nederlandse samenleving zichtbaar zijn (Downes & Van Swaaningen, 2007; Van Swaaningen, 1996; Van der Woude, 2010), wordt de Nederlandse straftoemetingspraktijk niet gedomineerd door risicojustitie: *penal welfarism* is nog steeds gangbaar.

Theoretische en praktische implicaties

Theoretische implicaties

Mijn onderzoek heeft verschillende theoretische implicaties. De *focal concerns*-benadering (Steffensmeier & Demuth, 2000; Steffensmeier et al., 1995, 1998) is tegenwoordig het belangrijkste theoretische raamwerk binnen het straftoemetingsonderzoek. Volgens deze benadering richten rechters zich op drie hoofdaandachtspunten als zij een straftoemetingsbeslissing nemen: 1) de mate van verwijtbaarheid van de dader; 2) de gevaarlijkheid van de dader/de bescherming van de maatschappij; en 3) de praktische gevolgen van de beslissing voor organisaties en individuen. De rechter heeft slechts beperkte informatie en tijd om de drie hoofdaandachtspunten met zekerheid vast te stellen. Daarom valt hij terug op cognitieve *short cuts* die berusten op ervaringen uit het ver-

leden, stereotypen en vooroordelen (Albonetti, 1991). In de *focal concerns*-benadering is echter niet uitgewerkt welke factoren dan precies bijdragen aan de attributies van verwijtbaarheid en gevaarlijkheid, noch in welke richting zij werken.

Mijn onderzoek naar de effecten van daderkenmerken op de straftoemeting en de intermediërende effecten van de risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader (Hoofdstuk 2) wijst erop dat hier belangrijke theoretische vooruitgang geboekt kan worden door de *focal concerns*-benadering expliciet te verbinden met bevindingen uit eerder onderzoek naar voorspellers van daderschap. Aangezien het aannemelijk is dat de attributies, stereotype beelden en voorgeprogrammeerde reacties door dezelfde risicovoorspellers gedreven worden, biedt dit waardevolle aanknopingspunten voor de ontwikkeling van onderzoeksmodellen en hypothesen in straftoemetingsonderzoek. Door op deze *missing link* bij straftoemetingtheorieën in te springen ontstaan er nieuwe mogelijkheden voor straftoemetingsonderzoek om de aandacht te verleggen van het identificeren van verschillen in straftoemeting naar het verklaren en begrijpen van de verschillen (Wellford, 2007).

Mijn onderzoek toetst ook de toepasbaarheid van de hedendaagse straftoemetingstheorie doordat het zich richt op straftoemeting buiten de Verenigde Staten. Het bestuderen van straftoemeting in cross-nationale contexten kan de kennis over straftoemeting en straftoemetingsverschillen sterk vergroten (Ulmer, 2012) en de theorievorming substantieel vooruit helpen. Mijn resultaten tonen aan dat er veel overeenkomsten zijn in de straftoemetingsfactoren in de Verenigde Staten en in Nederland, wat de generaliseerbaarheid van het theoretische raamwerk naar contexten buiten de Verenigde Staten ondersteunt. Er zijn echter ook verschillen tussen de bevindingen uit mijn Nederlandse studies en die uit de Verenigde Staten. Deze verschillen vormen belangrijke aanknopingspunten voor toekomstig straftoemetingsonderzoek naar de *redenen* voor de verschillende effecten op de straftoemeting.

Implicaties voor beleid en praktijk

Naast theoretische implicaties heeft mijn onderzoek ook belangrijke implicaties voor het straftoemetingsbeleid en de straftoemetingspraktijk. De ruime discretionaire bevoegdheid van rechters is een belangrijk kenmerk van het Nederlandse strafrechtstelsel en maakt het weliswaar mogelijk om de straf af te stemmen op de persoon van de dader, maar mijn resultaten tonen aan dat dit aanzienlijke verschillen in straftoemeting met zich brengt. Uit Hoofdstuk 2 blijkt bijvoorbeeld dat daders die vrouw zijn of in Nederland geboren zijn lichter bestraft worden dan daders die man zijn of in het buitenland geboren zijn. Ik toon ook aan dat de sociale omstandigheden van de dader, zoals werkloosheid, relaties met familie en vrienden, en verslavingen deze verschillen niet helemaal kunnen verklaren: als rekening wordt gehouden met de sociale omstandigheden blijven de verschillen voor geslacht en geboorteland bestaan. Hoofdstuk 5 toont aan dat er bij de bestaande straf van moord en doodslag verge-

lijkbare verschillen zijn. Als er voor alle andere factoren gecontroleerd wordt, worden vrouwen nog altijd lichter bestraft dan mannen en zijn de straffen voor daders die buiten Europa geboren zijn zwaarder dan voor daders die in Nederland geboren zijn. Bovendien is er interactie tussen dader- en slachtofferkenmerken, waardoor er extra zware straffen zijn voor mannelijke daders die vrouwen vermoorden, net als voor daders die in het buitenland geboren zijn die daders die in Nederland geboren zijn vermoorden. In Hoofdstuk 6 laat ik zien dat vrouwen ook nog steeds lichter worden bestraft dan mannen als het onderzoek zich niet alleen op gevangenisstraf richt, maar ook op andere sanctietypen en -combinaties. Zelfs als de strafverzwarende effecten voor daders die in een niet-Westers land geboren zijn, of die problemen hebben op het gebied van opleiding en werk omslaan in strafverzachtende effecten, worden zij nog altijd *anders* gestraft dan de referentiegroepen.

Hoewel Nederlandse juristen het erover eens zijn dat kenmerken en sociale omstandigheden van de dader meegenomen moeten worden om de straf af te stemmen op de ernst van het delict *en op de persoon van de dader* (e.g. Duker, 2003; Kelk, 2001; Schuyt, 2009), staat de individualisering van straffen op gespannen voet met het gelijkheidsbeginsel, omdat het leveren van maatwerk bij de straftoemeting het risico met zich brengt dat daders ongelijk gestraft worden. Echter, als er verschillen in straftoemeting zijn, hoeft er nog geen sprake te zijn van discriminatie, omdat er legitieme redenen kunnen zijn om in verschillende zaken verschillende straffen op te leggen. Vrouwen bijvoorbeeld worden mogelijk lichter gestraft omdat zij vergeleken met mannen vaker zorgtaken voor kinderen hebben. Er is bij verschillen in straftoemeting pas sprake van discriminatie als demografische kenmerken of sociale omstandigheden van de dader die (om morele of wettelijke redenen) verwerpelijk zijn, samenhangen met de straftoemeting terwijl er voor alle andere relevante variabelen op adequate wijze gecontroleerd is (Blumstein, Cohen, Martin, & Tonry, 1983). Als daders dus zwaarder worden bestraft *alleen* vanwege hun geslacht, herkomst of arbeidsstatus, is dat niet alleen onwenselijk, maar ook onwettig. Het is strijdig aan het gelijkheidsbeginsel en aan het verbod op discriminatie uit artikel 1 van de Grondwet, artikel 14 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens, en aan de Aanbeveling (1992 (17)) van de Raad van Europa.

Het spanningsveld tussen het individualiseren van de straf en het gelijkheidsbeginsel is nog ingewikkelder, omdat er ook sprake is van discriminatie als straffen beïnvloed worden door factoren die om *morele* redenen verwerpelijk zijn. Ideeën over de moraal zijn niet universeel: zij zijn subjectief en veranderen met de tijd. Bijgevolg is het discutabel welke factoren om morele redenen als verwerpelijk moeten worden beschouwd. Bijvoorbeeld, mogen rechters een problematische jeugd wel of niet meewegen als strafverzachtende omstandigheid? En is werkloosheid bijvoorbeeld een verwerpelijke straftoemetingsfactor in tijden van recessie, als werkloosheidscijfers hoog zijn, maar niet in tijden van economische groei, als er veel werkgelegenheid is?

Het probleem van gelijkheid bij de straftoemeting wordt nog verder gecompliceerd doordat het negeren van bepaalde daderkenmerken wellicht leidt tot minder ongelijkheid in de straftoemeting, maar ook kan leiden tot vonnissen die oneerlijk worden bevonden. Is een dader die zijn baan verliest als hij tot een gevangenisstraf veroordeeld wordt niet zwaarder gestraft dan iemand die werkloos is? Is het dan niet meer dan eerlijk om waar mogelijk de dader wiens baan op het spel staat tot sancties te veroordelen die hem niet van zijn vrijheid beroven?

Wanneer juristen geconfronteerd worden met ongelijkheid in de straftoemeting zijn zij geneigd zich te beroepen op de keerzijde van het gelijkheidsbeginsel: ongelijke zaken dienen ongelijk behandeld te worden naar mate van hun ongelijkheid (Duker, 2003; Schoep, 2008; Schuyt, 2009). Dit 'ongelijkheidsbeginsel' wordt meestal kracht bij gezet door te wijzen op de uniciteit van iedere strafzaak: van een afstandje lijken sommige zaken wel vergelijkbaar, maar elke zaak heeft zijn eigen bijzonderheden, die de verschillen in straffen rechtvaardigen. En aangezien deze bijzonderheden, zoals de precieze aanleiding van het delict of de inhoud en toonzetting van het verweer dat op de zitting gevoerd wordt, niet goed in kwantitatief straftoemetingsonderzoek verrat kan worden, worden verschillen die door middel van kwantitatief onderzoek aan het licht komen vaak toegeschreven aan de uniciteit van de zaak – niet aan ongerechtvaardigde ongelijke behandeling.

Op zich is het natuurlijk heel legitiem om erop te wijzen dat verschillen in straftoemeting verklaard kunnen worden door kenmerken waar niet of niet goed voor gecontroleerd is in de modellen. Maar het probleem van verschillen in straftoemeting kan niet zo eenvoudig opzij worden gezet door dit beroep op de uniciteit van de zaak. Want welke omstandigheden maken de zaak dan zo bijzonder? Hoe en waarom spelen deze factoren dan een rol bij de straftoemeting? En mogen deze factoren wel een rol spelen?

Helaas biedt mijn onderzoek geen oplossing voor de frictie tussen het gelijkheidsbeginsel en het individualiseren van straf. Hoewel het belangrijk is om te benadrukken dat mijn onderzoek alleen maar gaat over *verbanden* tussen delict-, proces- en daderkenmerken, en niet over *causale* verbanden, roepen mijn bevindingen wel op tot bewustwording bij rechters over welke factoren zij meewegen bij de straftoemetingsbeslissing. Mijn resultaten kunnen bijdragen aan de normatieve discussie over de wenselijkheid om bepaalde daderkenmerken mee te laten wegen bij de straftoemeting. Rechters en strafrechtswetenschappers verwijzen dan wel vaak naar de uniciteit van de strafzaak ter verklaring van ongelijkheid in de straftoemeting, maar mijn studie moedigt ze hopelijk aan om te reflecteren op de redenen waarom bepaalde factoren een rol spelen.

Naast normatieve implicaties heeft mijn onderzoek ook praktische implicaties. Het Landelijk Overleg Vakinhoud Strafrecht (LOVS) heeft sinds 1998 voor veelvoorkomende delicten niet-bindende oriëntatiepunten voor rechters opgesteld. Deze oriëntatiepunten zijn gebaseerd op de straffen die in de praktijk

voor standaardzaken worden opgelegd en worden regelmatig bijgewerkt. De richtlijn vermeldt dat de oriëntatiepunten gelden voor standaardzaken en dat de bijzonderheden van een zaak dus nog door rechters zelf verdisconteerd dienen te worden. De richtlijn vermeldt echter niet welke bijzonderheden dit dan zijn. Voor sommige delicttypen worden in het oriëntatiepunt wel enkele 'strafverzwarende en/of verzachtende omstandigheden' genoemd, zoals de locatie bij zakkenrollen ('overzichtelijke ruimte met veel mensen zoals een tram, bus, trein, treinstation en luchthaven'), maar het is niet duidelijk welke rol deze omstandigheden zouden moeten spelen. Dient zakkenrollen in een volle trein zwaarder of lichter bestraft te worden dan zakkenrollen op een rustige straat? Wellicht kunnen resultaten van straftoemetingsonderzoek meer inzicht bieden in hoe 'bijzonderheden' van een delict of een dader samenhangen met de straftoemeting. Als deze bevindingen in de richtlijnen worden verwerkt, wordt er meer richting gegeven aan oriëntatiepunten, waardoor gelijkheid in de straftoemeting bevorderd wordt. Aangezien de richtlijn stelt dat de oriëntatiepunten gebaseerd zijn op de straffen die in het algemeen voor standaardzaken worden opgelegd, kan de grondslag en de verantwoording van de oriëntatiepunten versterkt worden door bevindingen uit straftoemetingsonderzoek expliciet te erkennen.

Methodologische overwegingen en suggesties voor toekomstig onderzoek

Mijn onderzoek draagt veel bij aan de kennis over straftoemeting, maar het heeft ook beperkingen. Hoewel de data zeer gedetailleerde delict- en daderkenmerken bevatten, zou idealiter nog meer gedetailleerde informatie nodig zijn voor een completer beeld van de straftoemetingspraktijk. Eerder onderzoek wijst erop dat slachtofferkenmerken een rol spelen bij de straftoemeting (Auerhahn, 2007a; Franklin & Fearn, 2008; Williams, Demuth & Holcomb, 2007), maar afgezien van de data in Hoofdstuk 5 zijn zij niet in mijn onderzoek vervat. Daarnaast ontbreekt in mijn data informatie over eerdere strafzaken van de dader, over uitkomsten bij hogere instanties, zoals in hoger beroep en ontbreekt informatie over de officier van justitie, de rechter en over wat er tijdens de zitting gebeurt. Het is daarom belangrijk dat onderzoekers completere data over straftoemetingsfactoren verzamelen (Wellford, 2007).

Hoofdstuk 2 roept interessante vragen op over de mechanismen die gebruikt worden om de verwijtbaarheid van de dader en zijn gevaarlijkheid voor de maatschappij vast te stellen. De reden dat rechters terugvallen op stereotype attributies als zij hun straftoemetingsbeslissing nemen zou wel eens niet kunnen liggen in gebrek aan informatie, maar in gebrek aan tijd. Hoewel zeer gedetailleerde informatie over risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader voorhanden zijn, vallen rechters nog altijd terug op stereotype attributies die gebaseerd zijn op demografische daderkenmerken. Helaas was het niet mogelijk om de tijdsdruk bij rechters in het onderzoek te betrekken.

Toekomstig onderzoek waarin de tijdsdruk bij rechters wel betrokken wordt kan nieuwe inzichten verkrijgen over de achterliggende beslismechanismen van de *focal concerns*-benadering.

Een andere variabele die ontbreekt in mijn onderzoek betreft eerder opgelegde straffen. Hoofdstuk 5 stelt dat het niet de delictgeschiedenis, maar de sanctiegeschiedenis is die significant samenhangt met de straftoemeting. Gevangenisstraffen zijn langer naarmate het aantal jaar dat de dader eerder al in de gevangenis heeft gezeten toeneemt. Het belang van de sanctiegeschiedenis is ook benadrukt in Hoofdstuk 4. De interviews tonen aan dat de rechters veel belang hechten aan de sanctielijn als zij beslissen over of er een vrijheidsbenemende sanctie dient te worden opgelegd. Niet-vrijheidsbenemende sancties worden niet eens overwogen als de dader eerder al tot onvoorwaardelijke gevangenisstraf is veroordeeld, vooral als dit recent gebeurd is. De straf die de rechter oplegt dient een stapje omhoog te zijn op de sanctieladder. Mijn onderzoek roept op om de sanctiegeschiedenis in straftoemetingsonderzoek te betrekken, opdat rekening gehouden wordt met de sanctielijn.

Een andere beperking van het onderzoek uit Hoofdstuk 2, 3 en 5 is dat het bereik, net zoals dat van straftoemetingsonderzoek in het algemeen (bijvoorbeeld Curry 2010; Doerner & Demuth, 2010; Wermink, 2014), beperkt is tot de onvoorwaardelijke gevangenisstraf, ook al zijn er in de praktijk vele andere sanctiemogelijkheden. Verschillende sanctietypen worden vaak gecombineerd opgelegd, waarvan sommige sancties voorwaardelijk en andere onvoorwaardelijk. Straftoemeting dat beperkt is tot de onvoorwaardelijke gevangenisstraf bestrijkt dus maar een klein deel van alle oplegde straffen en kan daarom niet goed de sanctiezwaarte bestuderen, omdat andere sanctietypen en combinaties van sancties over het hoofd gezien worden. Deze gevangenisstraf-bias zorgt voor een grote discrepantie met de realiteit van de straftoemeting. Ik ga op dit probleem in in Hoofdstuk 6. Mijn resultaten tonen aan dat hoewel voor sommige daderkenmerken de effecten in het model dat beperkt is tot de gevangenisstraf vergelijkbaar zijn met die in een model dat ook andere sanctietypen en -combinaties omvat, voor andere kenmerken de effecten verschijnen, verdwijnen of van richting veranderen. Toekomstige studies zouden daarom hun bereik moeten vergroten door ook andere sancties dan gevangenisstraf, combinaties van sancties en sanctiemodaliteiten (voorwaardelijk of onvoorwaardelijk) in het onderzoek te betrekken. Om de gevangenisstraf-bias te verhelpen moeten onderzoekers nieuwe methoden ontwikkelen die een realistischer beeld schetsen van de straftoemetingspraktijk.

Daarop aansluitend wil ik toekomstige onderzoekers ook aanmoedigen om de beschikbare data specifieker te gebruiken. Bijvoorbeeld voor wat betreft de wijze waarop de ernst van het delict wordt gemeten, beperken onderzoekers zich over het algemeen tot het gebruik van de maximale strafdreiging van het delict en het type van het ernstigste delict. Hoewel de ernst van het delict altijd een ruwe benadering zal zijn als deze gebaseerd wordt op officiële data, kan de nauwkeurigheid van het bepalen van de ernst van het delict sterk

vergroot worden door uit de vonnisgegevens de factoren te gebruiken die volgens het Wetboek van Strafrecht van invloed zijn op de maximale strafdreiging. Voor mijn onderzoek heb ik de traditionele methode verfijnd door alle wettelijke factoren mee te nemen bij het berekenen van de straf die de rechter maximaal op kan leggen: ik heb de maximale strafdreiging aangepast in het geval van recidive (art. 43a Sr), schending van een ambtsplicht (art. 44 Sr), poging (art. 45 Sr), strafbare voorbereiding (art. 46 Sr), medeplichtigheid (art. 49 Sr), meerdaadse samenloop (art. 57 Sr) en delicten gepleegd met terroristisch oogmerk (zoals art. 288a PC). Vanwege de grotere nauwkeurigheid zouden toekomstige onderzoekers hun methode voor het bepalen van de ernst van het delict ook moeten verfijnen door het hele wettelijke kader in ogenschouw te nemen.

Een laatste beperking betreft de generaliseerbaarheid van de bevindingen. Ten eerste heb ik alleen straftoemeting in Nederland onderzocht. Omdat het Nederlandse strafrecht gekenmerkt wordt door ruime discretionaire bevoegdheid van de rechters bij de straftoemeting, kunnen de resultaten niet zomaar gegeneraliseerd worden naar andere contexten waar de discretionaire bevoegdheid van rechters kleiner is. Het vergelijken van de straftoemeting in verschillende landen kan de kennis over straftoemeting echter sterk vergroten (Ulmer, 2012). Aangezien veel van mijn bevindingen overeenkomen met die uit Amerikaans straftoemetingsonderzoek, wordt de generaliseerbaarheid van het theoretische raamwerk naar contexten buiten de Verenigde Staten versterkt.

Ten tweede bevatten mijn data over de straftoemeting bij moord en doodslag (Hoofdstuk 5) weliswaar alle gevallen van moord en doodslag, maar is onduidelijk in hoeverre de bevindingen gegeneraliseerd kunnen worden naar andere delicttypen, met name omdat levensdelicten het 'ultieme' delict zijn: de extreme ernst van het delict kan tot andere overwegingen betreffende de verwijtbaarheid en gevaarlijkheid van de dader leiden dan bij andere delicten. In de andere hoofdstukken beperkt de data zich niet tot levensdelicten, maar worden alle delicttypen omvat. In deze hoofdstukken is er weliswaar geen sprake van een delicttype-bias, maar het blijft de vraag in hoeverre de resultaten generaliseerbaar zijn, aangezien de data alleen zaken bevatten waarin het recidiverisico van de verdachte is ingeschat door middel van het risicotaxatie-instrument RISC. Er zijn geen duidelijke regels over wanneer de RISC wordt ingezet, maar het wordt over het algemeen niet gebruikt bij daders die wie het afgelopen jaar al een risicotaxatie heeft plaatsgevonden, of wanneer de strafzaak binnen tien of elf weken op zitting komt. Verder wordt de RISC niet snel ingezet voor lichte delicten, die hierdoor dus ondervertegenwoordigd zijn in mijn data. De selectie van zaken die samenhangen met de inzet van RISC kunnen de generaliseerbaarheid van mijn resultaten dus beïnvloeden. Toekomstig onderzoek zou moeten proberen om deze bias te verhelpen door de straftoemeting van *alle* zaken te onderzoeken. Maar dit is lastig omdat in zaken waarin geen gebruik is gemaakt van de RISC de waardevolle informatie over de risico-gerelateerde sociale omstandigheden van de dader ontbreekt.

Omdat de RISC-data die ik gebruik afkomstig is uit de introductieperiode van de RISC (2005-2007), zou toekomstig onderzoek kunnen beginnen met het repliceren van mijn studie met recentere data. Replicatie van mijn onderzoek uit Hoofdstuk 4 is ook nuttig: door meer rechters te interviewen wordt de generaliseerbaarheid van de bevindingen groter.

Ten slotte wil ik erop wijzen dat het belangrijk is dat toekomstig straftoemingsonderzoek de traditionele aandacht voor de vraag of er sprake is van verschillen in straftoemeting verlegt naar aandacht voor de vraag waarom en wanneer het in verschillen contexten bestaat en wat de precieze onderliggende sociale en psychologische mechanismen zijn (zie ook Spohn, 2000; Ulmer, 2012; Zatz, 2000). In Hoofdstuk 2 wordt voorgesteld dat onderzoekers in de toekomst zouden moeten proberen om de drie verschillende punten van *focal concern* bij de straftoemeting te ontwarren. Twee van de hoofdaandachtspunten, de verwijtbaarheid van de dader en zijn recidiverisico, vormen binnen de retributieve en utilitaristische rechtvaardigingstheorieën voor straf fundamenteel verschillen grondslagen voor het opleggen van straffen. De verwijtbaarheid van de dader is de belangrijkste factor als er gestraft wordt met het oog op vergelding, terwijl de gevaarlijkheid van de dader de belangrijkste factor als er gestraft wordt met het utilitaristische strafdoel van de speciale preventie (Von Hirsch & Ashworth, 2005; Von Hirsch e.a., 2009). De vraag is dan: worden bijvoorbeeld vrouwen lichter gestraft dan mannen omdat rechters het delict aan vrouwen minder verwijten? Of omdat rechters ze minder gevaarlijk vinden? Of komen de verschillen in bestraffing tussen mannen en vrouwen misschien door het derde hoofdaandachtspunt: zijn er meer praktische bezwaren bij de oplegging van gevangenisstraf aan vrouwen, bijvoorbeeld vanwege hun zorgtaken voor kinderen? Door de specifieke hoofdaandachtspunten te ontwarren kan meer inzicht worden verkregen in *waarom* sommige daderkenmerken samenhangen met de straftoemeting.

Ondanks de beperkingen draagt mijn onderzoek in belangrijke mate bij aan het onderzoeksterrein van de straftoemeting. Doordat de data die ik gebruik zeer gedetailleerd is, vergroot mijn onderzoek het inzicht in onderwerpen die niet eerder voorwerp van straftoemingsonderzoek zijn geweest, zoals de effecten van de sociale omstandigheden van de dader (Hoofdstuk 2), van het recidiverisico zoals dat in RISC-voorlichtingsrapport vermeld staat (Hoofdstuk 3), van delict- en slachtofferkenmerken en dader-slachtoffer-interacties (Hoofdstuk 5). Daarnaast heb ik rechters geïnterviewd om te onderzoeken hoe zij tegen de rol van het recidiverisico bij de straftoemeting aankijken (Hoofdstuk 4). Ik laat ook zien hoe belangrijk het is dat straftoemingsonderzoek zich niet alleen beperkt tot de bestudering de oplegging van de onvoorwaardelijke gevangenisstraf, maar dat het zich zou moeten richten op de hele sanctiezwaarte door ook andere sanctietypen, -modaliteiten en -combinaties in acht te nemen (Hoofdstuk 6). Mijn onderzoek draagt ook bij aan de bestaande straftoemingsliteratuur doordat ik verscheidene kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethode gebruik om de straftoemeting te onderzoeken. Om

strafstoemingsbeslissingen te begrijpen is het gebruik van kwalitatieve onderzoeksmethoden erg waardevol, vooral met betrekking tot factoren die moeilijk in kwantitatief strafstoemingsonderzoek te vervatten zijn, zoals de percepties van rechters over het recidiverisico van de verdachte. Bovendien is meer inzicht verkregen in *motieven* van rechters om bepaalde straffen op te leggen. Daarmee is de aandacht verschoven van *waar* verschillen in strafstoeming bestaan naar *waarom* ze bestaan.

8.3 LITERATUUR

- Akers, R.L. (2009). *Social learning and social structure: A general theory of crime and deviance*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Albonetti, C.A. (1991). An integration of theories to explain judicial discretion. *Social Problems*, 38(2), 247-266.
- Auerhahn, K. (2007a). Adjudication outcomes in intimate and non-intimate homicides. *Homicide Studies*, 11(3), 213-230.
- Auerhahn, K. (2007b). Just another crime? Examining disparity in homicide sentencing. *Sociological Quarterly*, 48(2), 277-313.
- Baumer, E.P. (2013). Reassessing and redirecting research on race and sentencing. *Justice Quarterly*, 30(2), 231-261.
- Blokland, A. & Nieuwbeerta, P. (2006). De consequenties van 'three strikes you're out' in Nederland. Kosten en baten van het selectief detineren van veelplegers. *PROCES*, 85(4), 124-130.
- Blumstein, A., Cohen, J., Martin, S.E., & Tonry, M.H. (1983). *Research on sentencing: The search for reform*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Bunt, H.G. van de & Swaaningen, R. van (2004). Van criminaliteitsbestrijding naar angstmanagement. In E.R. Muller (Ed.), *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen* (pp. 663-675). Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Crouch, B.M. (1993). Is incarceration really worse? Analysis of offenders' preferences for prison over probation. *Justice Quarterly*, 10(1), 67-88.
- Curry, T.R. (2010). The conditional effects of victim and offender ethnicity and victim gender on sentences for non-capital cases. *Punishment & Society*, 12(4), 438-462.
- Doerner, J.K., & Demuth, S. (2010). The independent and joint effects of race/ethnicity, gender, and age on sentencing outcomes in US federal courts. *Justice Quarterly*, 27(1), 1-27.
- Downes, D., & Swaaningen, R. van (2007). The road to Dystopia? Changes in the penal climate of the Netherlands. In M. Tonry & C. Bijleveld (eds.) *Crime and justice in the Netherlands* (pp. 31-71). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Duker, M. (2003). *Legitieme strafstoeming. Een onderzoek naar de legitimiteit van de strafstoeming in het licht van het gelijkheidsbeginsel, het democratiebeginsel en het beginsel van eerlijke procesvoering*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Farrington, D.P. (2007). Origins of violent behavior over the life span. In D.J. Flannery, A.T. Vazsonyi & I.D. Waldman (Eds.), *The Cambridge handbook of violent behavior and aggression* (pp. 19-48). New York: Cambridge University Press.
- Feeley, M.M., & Simon, J. (1992). The New Penology – Notes on the emerging strategy of corrections and its implications. *Criminology*, 30(4), 449-474.

- Feeley, M.M., & Simon, J. (1994). Actuarial justice: The emerging new criminal law. In D.Nelken (Ed.), *The futures of criminology* (pp. 173-201). Londen: Sage.
- Field, S. & Nelken, D. (2010). Reading and writing youth justice in Italy and (England and) Wales. *Punishment & Society*, 12(3), 287-308.
- Franklin, C.A., & Fearn, N.E. (2008). Gender, race, and formal court decision-making outcomes: chivalry/paternalism, conflict theory or gender conflict? *Journal of Criminal Justice*, 36(3), 279-290.
- Garland, D. (2001). *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
- Geest, V.R. van der, Bijleveld, C.C., & Blokland, A.A. (2011). The effects of employment on longitudinal trajectories of offending: a follow-up of high-risk youth from 18 to 32 years of age. *Criminology*, 49(4), 1195-1234.
- Gottfredson, D.M. (1987). Prediction and classification in criminal justice decision making. *Crime and Justice-A Review of Research*, 9, 1-20.
- Hannah-Moffat, K. (2005). Criminogenic needs and the transformative risk subject – Hybridizations of risk/need in penalty. *Punishment & Society*, 7(1), 29-51.
- Hannah-Moffat, K. (2013). Actuarial sentencing: An ‘unsettled’ proposition. *Justice Quarterly*, 30(2), 270-296.
- Haynie, D.L., Weiss, H.E., & Piquero, A. (2008). Race, the economic maturity gap, and criminal offending in young adulthood. *Justice Quarterly*, 25(4), 595-622.
- Hirsch, A. von & Ashworth, A. (2005). *Proportionate sentencing: Exploring the principles*. Oxford: Oxford University Press.
- Hirsch, A. von, Ashworth, A., & Roberts, J.V. (2009). *Principled sentencing: readings on theory and policy*. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- Jongman, R.W., & Schilt, T. (1976). Gelet op de persoon van de verdachte.... *Nederlands Tijdschrift voor Criminologie*, 18(6), 273-287.
- Kannegieter, G. (1994). *Ongelijkheid in straftoemeting. De invloed van de sociale positie van de verdachte op strafrechtelijke beslissingen*. Wolters Noordhoff, Groningen.
- Keijser, J.W. de (2001a). *Punishment and purpose: From moral theory to punishment in action*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Keijser, J.W. de (2001b). Theoretische reflectie: De vergeten basis voor een bezonnen rechtspleging. *Delikt en Delinkwent*, 31, 390-415.
- Kelk, C. (2001). De persoon van de dader: ‘Fortiter in re, suaviter in modo’. *Trema Straftoemetingsbulletin*, 2, 33-40.
- Koppen, P.J. van (2008). De beschaving van risicostrafrecht. Tussen goede opsporing en gevaarspredictie. *PROCES*, 87(2), 36-46.
- Landelijk Overleg Vakinhoud Strafrecht (2013). *Oriëntatiepunten voor straftoemeting en LOVS-afspraken*. To be downloaded via <rechtspraak.nl>.
- Lee, B.A., Tyler, K.A., & Wright, J.D. (2010). The new homelessness revisited. *Annual Review of Sociology*, 36(1), 501-521.
- Lee, Y.J. (2009). Recidivism as omission: A relational account. *Texas Law Review*, 87(3), 571-622.
- Makarios, M., Steiner, B., & Travis, L.F. (2010). Examining the predictors of recidivism among men and women released from prison in Ohio. *Criminal Justice and Behavior*, 37(12), 1377-1391.
- Mathiesen, T. (1998). Selective incapacitation revisited. *Law and Human Behavior*, 22(4), 455-469.

- Moerings, M. (2003). *Straffen met het oog op veiligheid, een onderneming vol risico's*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Moerings, M., & Wingerden, S.G.C. van (2007). Risico-instrumenten en de rechter. *PROCES*, 86(6), 231-238.
- Netter, B. (2007). Using group statistics to sentence individual criminals: An ethical and statistical critique of the Virginia risk assessment program. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 97(3), 699-729.
- Oomen, C.P.C.M. (1970). *Voorlopige hechtenis en vrijheidsbenemende straffen. Een poename-trisch onderzoek bij enkele vermogensdelicten*. Deventer: Kluwer.
- Recommendation 1992 (17) of the Council of Europe (Committee of Ministers) on Consistency in Sentencing (adopted on 19 october 1992).
- Roberts, J.V. (1997). The role of criminal record in the sentencing process. *Crime and Justice: A Review of Research*, 22, 303-362.
- Roos, Th.A. de (2000). *Het grote onbehagen. Emotie en onbegrip over de rol van het strafrecht*. Amsterdam: Uitgeverij Balans 2000
- Sampson, R.J. (1987). Urban black violence: The effect of male joblessness and family disruption. *American Journal of Sociology*, 93(2), 348-382.
- Sampson, R.J., & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schoep, G.K. (2008). *Straftoematingsrecht en strafvorming* (diss. Leiden). Deventer: Kluwer.
- Schuyt, P.M. (2009). *Verantwoorde straftoemeting* (diss. Nijmegen). Deventer: Kluwer.
- Spelman, W. (1995). The severity of intermediate sanctions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 32(2), 107-135.
- Spohn, C. (2000). Thirty years of sentencing reform: The quest for a racially neutral sentencing process. In J.Horney (Ed.), *Policies, processes, and decisions of the criminal justice system: Criminal Justice 2000* (pp. 427-501). Washington, D.C.: National Institute of Justice.
- Steffensmeier, D., & Demuth, S. (2000). Ethnicity and sentencing outcomes in US federal courts: Who is punished more harshly? *American Sociological Review*, 65(5), 705-729.
- Steffensmeier, D., Kramer, J., & Ulmer, J. (1995). Age differences in sentencing. *Justice Quarterly*, 12(3), 583-602.
- Steffensmeier, D., Ulmer, J.T., & Kramer, J.H. (1998). The interaction of race, gender, and age in criminal sentencing: The punishment cost of being young, black, and male. *Criminology*, 36(4), 763-797.
- Sutherland, E.H. (1947). *Principles of criminology*. Philadelphia, PA: J.B. Lippincott.
- Swaaningen, R. van (1996). Justitie als verzekeringsmaatschappij. *Justitiële verkenningen*, 22(5), 80-97.
- Timmerman, H., & Breembroek, G. (1985). Sekse en straftoemeting. *Tijdschrift voor Criminologie*, 27(2), 88-97.
- Tonry, M. (1987). Prediction and classification: legal and ethical issues. *Crime and Justice*, 9, 367-413.
- Ulmer, J.T. (2012). Recent developments and new directions in sentencing research. *Justice Quarterly*, 29(1), 1-40.
- Wandall, R.H. (2010). Resisting risk assessment? Pre-sentence reports and individualized sentencing in Denmark. *Punishment & Society*, 12(3), 329-347.
- Warr, M. (1998). Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36(2), 183-216.

- Wartna, B.S.J., Tollenaar, N., & Bogaerts, S. (2009). *StatRec: inschatting van het recidivegevaar van verdachten van een misdrijf*. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51(3), 277-295.
- Wellford, C. (2007). Sentencing research for sentencing reform. *Criminology & Public Policy*, 6(3), 399-402.
- Wermink, H.T. (2014). *On the determinants and consequences of sentencing* (diss. Leiden). Leiden: Universiteit Leiden.
- Williams, M.R., Demuth, S., & Holcomb, J.E. (2007). Understanding the influence of victim gender in death penalty cases: the importance of victim race, sex-related victimization, and jury decision making. *Criminology*, 45(4), 865-891.
- Wingerden, S.G.C. van, Moerings, M., & Wilsem, J.A. van (2011). *Recidiverisico en straftoemeting*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Woude, M.A.H. van der (2010). *Wetgeving in een Veiligheidscultuur. Totstandkoming van antiterrorismewetgeving in Nederland gezien vanuit maatschappelijke en (rechts)politieke context* (diss. Leiden). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Zatz, M.S. (2000). The convergence of race, ethnicity, gender and class on court decision-making: looking toward the 21st century. In J. Horney (Ed.), *Criminal Justice 2000: Policies, processes, and decisions of the criminal justice system, Volume 3* (pp. 503-552). Washington D.C: U. S. Department of Justice.

